

Marie Antoinette

Portret van een
middelmatige vrouw

Stefan Zweig

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoudsopgave

Inleiding	7
Een kind wordt uitgehuwelijkt	11
Slaapkamergeheim	26
Eerste optreden in Versailles	37
De strijd om een woord	45
De verovering van Parijs	61
Le roi est mort, vive le roi!	69
Beeltenis van een koningspaar	77
De koningin van de rococo	88
Trianon	101
De nieuwe maatschappij	111
De broer bezoekt zijn zus	119
Moederschap	129
De populariteit van de koningin neemt af	136
De bliksemslag in het rococotheater	147
De halssnoeraffaire	161
Proces en vonnis	177
Het volk ontwaakt, de koningin ontwaakt	189
De beslissende zomer	196
De vrienden vluchten	204
De vriend	212
Was hij het of was hij het niet?	222
De laatste nacht in Versailles	232
De lijkkoets van de monarchie	241
Zelfbezinning	248
Mirabeau	258
De vlucht wordt voorbereid	269
De vlucht naar Varennes	278
De nacht in Varennes	287
De terugtocht	292

De een bedriegt de ander 301
De vriend verschijnt voor de laatste maal 309
Het laatste redmiddel: de oorlog 317
De laatste wanhoopskreten 324
De tiende augustus 329
De Temple 340
Marie Antoinette alleen 353
De absolute eenzaamheid 361
De Conciergerie 372
De laatste poging 378
De grote schande 386
Het proces begint 396
De rechtszitting 402
De laatste gang 416
De lijkklacht 423

Jaartallen 431

Nawoord 435

Inleiding

De geschiedenis van koningin Marie Antoinette schrijven betekent een meer dan honderdjarig proces opnemen waarin aanklager en verdediger fel tegen elkaar van leer trokken. Voor de gepassioneerde toon van de discussie zorgden de aanklagers. Om het koningschap te treffen moest de Revolutie de koningin en in de koningin de vrouw aanvallen. Nu wonen waarachtigheid en politiek zelden samen onder één dak, en waar er om demagogische redenen een persoon aange-
wezen moet worden, valt er van de gediensstige handlangers van de publieke opinie weinig gerechtigheid te verwachten. Geen middel, geen leugen werd geschuwd om Marie Antoinette op de guillotine te krijgen. In kranten, brochures en boeken werd aan de ‘Oostenrijkse wolvin’ iedere ondeugd, iedere morele verdorvenheid, iedere vorm van perversiteit zonder meer toegeschreven. Zelfs in zijn eigen huis der gerechtigheid, de rechtszaal, vergeleek de openbare aanklager de ‘weduwe Capet’ hoogdravend met de beruchtste vrouwen uit de geschiedenis, met Messalina, Agrippina en Fredegundis. Des te groter was daarop de plotselinge ommekeer toen in 1815 wederom een Bourbonse de Franse troon besteeg. Om de dynastie te vleien werd het gedemoniseerde beeld in de lieflijkste kleuren overgeschilderd. Er is niet één voorstelling van Marie Antoinette uit deze tijd zonder wierookwolk en stralenkrans. De lofzangen zijn niet van de lucht. Marie Antoinettes smetteloze deugd wordt verbeterd, haar opofferingsgezindheid, haar goedheid en heldhaftigheid worden in poëzie en proza geprezen. Een van tranen doordrenkte sluier van anekdoten, meestal door aristocratische handen geklost, omhult het met bovenaardse glans omgeven gelaat van de ‘reine martyre’, van de koningin-martelares.

De diepere waarheid ligt hier zoals meestal in het midden. Marie Antoinette was noch de grote heilige van het royalisme, nog de hoer, de ‘grue’ van de Revolutie, maar een middelmatig karakter, eigenlijk

een gewone vrouw, niet bijzonder slim en ook niet bijzonder dom, geen vuur en geen ijs, ze miste de kracht om goed te zijn, maar was zeker ook niet slecht. De doorsneevrouw van gisteren, vandaag en morgen, niet demonisch en ook niet heroïsch aangelegd, en daarom als persoon volkomen ongeschikt voor een tragedie. Maar de geschiedenis, die grote demiurg, heeft als hoofdpersoon helemaal geen heldhaftig karakter nodig om een schokkend drama op te voeren. Tragische spanning komt niet alleen voort uit de buitensporigheid van een persoon, maar altijd uit de onevenredige verhouding van een mens tot zijn lot. Ze kan zich dramatisch openbaren wanneer een grote figuur, een held, een genie in conflict komt met de wereld om hem heen, die te eng, te vijandig blijkt voor het hem aangeboren talent, een Napoleon bijvoorbeeld, verkwijnend op het kleine vierkant Sint Helena, of een Beethoven, opgesloten in zijn doofheid – altijd en overal bij iedere grote figuur die niet zijn vorm vindt en zich niet kan uiten. Maar die spanning en die tragiek ontstaan ook als een middelmatige of zelfs zwakke natuur in een ongekend lot verzeild raakt, in persoonlijke verantwoordelijkheden die hem overstelpen en verpletteren, en deze vorm van tragiek lijkt mij zelfs de meest aangrijpende. Want de buitengewone mens zoekt onbewust een buitengewoon lot. Het past bij zijn buitensporige aard om heldhaftig of zoals Nietzsche zegt, ‘gevaarlijk’ te leven. Zijn grote innerlijke kracht daagt de wereld daarbuiten uit. Dus een geniaal karakter heeft in zekere zin zelf schuld aan zijn lijden, omdat iets in hem deze vuurproef heeft verlangd en gezocht om zijn innerlijke kracht te meten. En zoals een storm de meeuw hoger en hoger tilt, zo maakt het noodlot de mens groter en sterker. De middelmatige mens is echter van nature op een vredig leven ingesteld, hij wil en behoeft geen grote spanningen, hij wil rustig in de schaduw en in de luwte leven en wil geen stormachtig leven. Daarom weert hij zich, daarom wordt hij bang en daarom vlucht hij als plotseling een onzichtbare hand hem aan het wankelen brengt. Hij wil geen wereldhistorische verantwoordelijkheden, integendeel, hij is er bang voor. Hij zoekt het leed niet op, het wordt hem opgedrongen, van buiten af en niet van binnen uit wordt hij gedwongen groter te zijn dan hij eigenlijk is. Dit lijden van de niet-helden, van de middelmatige mens dus, is – omdat hem de duidelijke zin er-

van ontbreekt – niet minder dan dat van de echte helden en misschien zelfs nog schokkender, want de doorsneemens hoopt het leed in zich op en heeft niet zoals de kunstenaar de zalige mogelijkheid zijn pijn om te zetten in werk dat hem zal overleven.

Het leven van Marie Antoinette is misschien wel het treffendste voorbeeld uit de geschiedenis van de middelmatige mens die soms het lot weet te keren en door een gebiedende vuist boven zijn eigen middelmatigheid wordt verheven. De eerste dertig jaar van haar achtendertigjarig leven gaan, weliswaar onder bijzondere omstandigheden, aan deze vrouw voorbij. Nooit overschrijdt ze de middelmaat, niet in het goede en niet in het kwade: een lauwe ziel, een middelmatig karakter en vanuit historisch oogpunt in het begin niet meer dan een figurante. Zonder de inbreuk van de Revolutie op haar vrolijke, zorgeloze speelwereld had deze op zich onbeduidende Habsburgse kalmpjes verder geleefd, zoals miljoenen vrouwen van alle tijden. Ze zou hebben gedanst, gebabbeld, gemind, gelachen, zich mooi hebben gemaakt, bezoeken hebben afgelegd en aalmoezen hebben gegeven. Ze zou kinderen hebben gebaard en tenslotte rustig in bed zijn gestorven, zonder zich ooit de diepere zin van het leven bewust te zijn geworden. Men zou haar met koninklijke eer hebben begraven en het hof zou gerouwd hebben, maar daarna zou ze net zo uit het geheugen der mensheid zijn verdwenen als die talloze andere prinsessen, de Marie-Adelaïdes en Adelaïde-Marie's en de Anna-Katharina's en de Katharina-Anna's, wier sterfdata met liefdeloze koude letters ongelezen in de Gotha staan. Nooit zou een levend wezen het verlangen hebben gevoeld dieper in haar wezen door te dringen, niemand zou hebben geweten wie ze werkelijk was en – en dat is het belangrijkste – zonder haar beproevingen zou Marie Antoinette, koningin van Frankrijk, zelf ook nooit hebben geweten wie ze was. Want het is een geluk of een ongeluk voor de middelmatige mens dat hij vanuit zichzelf geen verlangen voelt zich met iets te meten, dat hij vóór het noodlot tot hem komt niet nieuwsgierig is naar zijn innerlijke kracht. Hij laat zijn mogelijkheden onbenut, zijn talenten verkommeren en zijn krachten verslappen als spieren die nooit getraind worden, totdat hij ze uit noodweer moet spannen. Een middelmatig mens moet met geweld worden wakker geschud om te laten zien welke moge-

lijkheden er in hem sluimerden – wellicht grotere dan hij zelf ooit vermoedde – en daarvoor heeft het noodlot geen andere zweep dan het ongeluk. En zoals een kunstenaar om zijn scheppende kracht te tonen soms bewust een klein lijkend onderwerp kiest in plaats van een allesomvattend wereldbeeld, zo kiest het lot soms onbeduidende helden om te bewijzen dat het ook uit broze materie de hoogste spanning en uit een zwakke, weerstrevende ziel een grote tragedie kan ontwikkelen. Zo'n tragedie en een van de mooiste voorbeelden van dit ongewilde heldendom, is het leven van Marie Antoinette.

Hoe kunstig, met hoeveel verbeelding en in wat voor historisch geweldige afmetingen zet de geschiedenis deze middelmatige mens in haar tragedie, hoe kundig weet ze de tegenstellingen om deze in wezen vrij onbelangrijke figuur te groeperen! Met duivelse sluwheid gaat ze te werk. Ze begint met deze vrouw in weelde te laten leven. Als kind al schenkt ze haar een keizerlijk hof, de puber schenkt ze een kroon, de jonge vrouw overlaadt ze met alles wat begerenswaardig is: gratie, rijkdom en een zorgeloos hart, dat niet vraagt naar de waarde en de prijs van al deze gaven. Jarenlang verwent en vertroetelt ze dat onbezonnen hart tot het steeds zorgelozer wordt. Maar dan laat het noodlot, dat haar zo snel naar het toppunt van geluk heeft doen stijgen, haar met geraffineerde wreedheid heel langzaam vallen. In melodramatische tegenstellingen wordt het drama voltrokken; uit een luxueus keizerlijk hof naar een erbarmelijke gevangenis, van de koningstroon naar het schavot, uit de glazen-gouden koets naar de beulskar, van weelde naar ontbering, van 's werelds troetelkind naar haat, van triomf naar bespottig, steeds dieper en onverbidde-lijker tot het allerlaatste. En dit kleine, middelmatige wezen, midden in haar luxelevens overvallen, dit domme hart begrijpt niet wat die vreemde macht van haar wil, ze bespeurt alleen een harde dwingende macht die zijn klauwen diep in haar gemarteld vlees zet en niet afaat. Deze argelose mens, die geen leed kent en ook niet wil kennen, verweert zich, tracht te vluchten om aan dit verschrikkelijke te ontkomen. Maar met de verbeterheid van een kunstenaar die niet opgeeft voor hij uit zijn materiaal de hoogste spanning en de grootste mogelijkheid heeft gehaald, laat het ongeluk niet af van Marie Antoinette voor het alles wat van haar ouders en voorouders aan grootheid in

haar verborgen lag naar buiten heeft gehaald. Opschrikkend uit haar kwellingen erkent de zwaarbeproefde vrouw, die nooit diep in zichzelf is doorgedrongen, de ommekeer. Als haar uiterlijke macht verloren gaat voelt ze dat er in haar iets nieuws en groots geboren wordt en dat dit zonder haar lijden nooit was gebeurd. 'Eerst in het ongeluk kent men zich zelve', deze halfrotse, halfverschrikte woorden komen haar plotseling stameland over de lippen: ze beseft plotseling dat juist door dit lijden haar middelmatig leventje als voorbeeld dient voor het nageslacht. En door het besef van deze hogere verplichting groeit haar wezen boven zichzelf uit en kort voordat het lichaam sterft is het kunstwerk, het eeuwig-blijvende, voltooid en leeft het voort, want in haar allerlaatste ogenblik bereikt Marie Antoinette, de middelmatige mens, eindelijk tragische grootheid en wordt zo groot als haar noodlot.

Een kind wordt uitgehuwelijkt

Eeuwenlang hebben Habsburg en Bourbon op tientallen Duitse, Italiaanse en Vlaamse slagvelden gevochten om de heerschappij over Europa, en eindelijk zijn beide de strijd moe. Te elfder ure erkennen de oude rivalen dat hun onbedwingbare jaloezie slechts de weg heeft vrijgemaakt voor andere vorstenhuizen. Reeds grijpt in Engeland een kettervolk naar de wereldmacht, groeit het protestantse grensgewest Brandenburg uit tot een machtig koninkrijk en bereidt het halfheidense Rusland zich voor op een enorme uitbreiding van zijn invloedssfeer. Zou het niet beter zijn, beginnen de heersers en hun diplomaten zich af te vragen – zoals altijd te laat – om zich met elkaar te verzoenen in plaats van steeds opnieuw ten gunste van ongelovige opstandelingen een fatale oorlog aan te gaan? Choiseul als afgevaardigde van Lodewijk XV en Kaunitz de adviseur van Maria Theresia gaan een bondgenootschap aan, en om dat te bestendigen zodat het meer dan een adempauze tussen twee oorlogen zal zijn, stellen ze voor de dynastieën Habsburg en Bourbon door een hu-

welijk met elkaar te verbinden. Aan huwbare prinsessen had het huis Habsburg nog nooit ontbroken, ook ditmaal is er een ruime keus uit alle leeftijdsklassen. In eerste instantie overwegen de ministers om Lodewijk XV, ondanks zijn grootvaderschap en zijn meer dan twijfelachtige zeden, aan een Habsburgse prinses uit te huwelijken, maar de allerchristelijkste koning haast zich uit de slaapkamer van Madame De Pompadour naar die van een andere favoriete, Madame Du Barry. Ook keizer Jozef, die al voor de tweede maal weduwnaar is, voelt er niets voor zich aan een van de drie overjarige dochters van Lodewijk XV te laten koppelen – de derde en laatste mogelijkheid is de jonge dauphin, de kleinzoon van Lodewijk XV en de toekomstige drager van de Franse kroon, aan een van Maria Theresia's dochters uit te huwelijken. In 1766 zijn de diplomaten het erover eens dat Marie Antoinette, de elfjarige dochter van Maria Theresia de meest geschikte partij voor hem is. Op 24 mei schrijft de Oostenrijkse ambassadeur aan de keizerin: 'De uitlatingen van de koning zijn van dien aard dat Uwe majesteit de zaak als vaststaand feit kan beschouwen.' Maar diplomaten zouden geen diplomaten zijn als ze het niet tot hun eer rekenden eenvoudige dingen gecompliceerd te maken en belangrijke aangelegenheden op de lange baan te schuiven. Aan beide hoven begint men te intrigeren en zo verloopt een jaar, twee jaar en zelfs een derde... De niet ten onrechte achterdochtig geworden Maria Theresia vreest dat haar norske buurman Frederik van Pruisen, 'het monster' zoals ze hem verbitterd noemt, uiteindelijk ook nog dit voor Oostenrijks machtspositie zo beslissende plan met een van zijn duivelse en machiavellistische streken zal dwarsbomen. Dus wendt ze al haar liefvalligheid, hartstocht en listen aan om het Franse hof aan zijn vage belofte te houden. Met de onvermoeibaarheid en het taaie, diplomatieke geduld van een beroepskoppelaarster probeert ze Parijs steeds weer te overtuigen van de voortreffelijke eigenschappen van de prinses. Ze overlaadt de gezanten met complimenten en geschenken om eindelijk uit Versailles een bindend huwelijksaanzoek te krijgen. Meer keizerin dan moeder en meer bedacht op de uitbreiding van de dynastieke macht dan op het geluk van haar kind, negeert ze de waarschuwing van haar gezanten die haar melden dat de natuur de dauphin met geen enkel talent heeft bedeed: hij zou dom, lomp en

gevoelloos zijn. Maar waarom zou een aartshertogin behalve koningin ook nog gelukkig moeten zijn? Hoe feller Maria Theresia op een overeenkomst en een brief aandringt, hoe terughoudender de door levenservaring wijs geworden koning Lodewijk XV wordt. Drie jaar lang laat hij zich afbeeldingen en nieuws over de kleine aartshertogin toesturen en verklaart hij in principe welwillend tegenover het huwelijk te staan. Maar het officiële huwelijksaanzoek doet hij niet, hij bindt zich niet.

Het nietsvermoedende onderwerp van deze belangrijke staatsaangelegenheid, de jonge temperamentvolle Toinette, tenger, liefvallig, slank en ongetwijfeld knap, ravot ondertussen met broers, zussen en vriendinnetjes in de kamers en tuinen van Schönbrunn. Boeken en alles wat naar studie zweemt kunnen haar maar matig bekoren. Haar gouvernantes en de geestelijken die met haar opvoeding zijn belast weet ze met haar natuurlijke liefvalligheid en argeloze vrolijkheid zo handig om haar vinger te winden dat ze aan alle lessen kan ontsnappen. Maria Theresia, die zich door de vele staatsaangelegenheden nooit echt om haar kinderen heeft kunnen bekommeren, ontdekt met schrik dat de toekomstige koningin van Frankrijk op haar dertiende nog niet goed Duits en Frans kan schrijven, dat ze niets van geschiedenis weet en geen algemene ontwikkeling heeft. Met haar muzikale prestaties is het niet veel beter gesteld, ofschoon niemand minder dan Gluck haar pianoleraar is. Op het allerlaatste moment moet dat verzuim nu worden ingehaald en moet de speelse en luie Toinette worden opgeleid tot een dame met niveau. Voor een toekomstige koningin van Frankrijk is het vooral belangrijk dat ze goed danst en Frans spreekt met het juiste accent. Met dit doel engageert Maria Theresia snel de grote dansmeester Noverre en twee toneelspelers van een in Wenen optredende Franse toneelgroep, de ene voor haar uitspraak, de andere voor zangles. Maar de Franse gezant heeft dit nog niet aan het Bourbonse hof gemeld of er komt een verontwaardigde reactie uit Versailles: een toekomstige koningin van Frankrijk behoort niet door een stel komedianten te worden opgeleid. Snel worden er nieuwe diplomatieke onderhandelingen op gang gebracht, want Versailles beschouwt de opvoeding van de voordragen bruid van de kroonprins al als een Franse aangelegenheid.

Na veel heen en weer gepraat wordt op aanbeveling van de bisschop van Orléans ene abbé Vermond als opvoeder naar Wenen gestuurd. Van hem bezitten we de eerste betrouwbare berichten over de dertienjarige aartshertogin. Hij vindt haar bekoorlijk en sympathiek: ‘Ze heeft een allerliefst gezichtje en is zeer gracieus, en als ze, wat te hopen is, nog wat groeit, zal ze zeker de waardige houding krijgen die voor een prinses noodzakelijk is. Ze heeft een goed karakter en een goed hart.’ Maar beduidend voorzichtiger laat de brave abbé zich uit over de feitelijke kennis en leergierigheid van zijn leerlinge. De kleine Marie Antoinette, speels, onoplettend en wispelturig als ze is, heeft ondanks het feit dat ze vlug van begrip is nog niet de geringste neiging getoond zich met serieuze zaken bezig te houden. ‘Ze heeft meer verstand dan men in eerste instantie dacht, maar jammer genoeg heeft ze tot haar twaalfde jaar nooit geleerd zich ergens op te concentreren. Haar afkeer van ernstige zaken en haar luchthartigheid maken mij het onderricht niet gemakkelijk. Ik begon de eerste zes weken met de grondbeginselen van de literatuur, ze was snel van begrip, had een goed oordeelsvermogen, maar kon zich er niet toe brengen dieper op het onderwerp in te gaan, hoewel ik voelde dat ze ertoe in staat was. En uiteindelijk begreep ik dat men haar slechts iets kan leren als men haar tegelijkertijd vermaakt.’

Nog tien, twintig jaar later zullen alle staatsmannen zich in bijna dezelfde bewoordingen beklagen over de tegenzin van Marie Antoinette om zich op serieuze zaken te concentreren. Al in de dertienjarige is het gevaar van dit karakter, dat alles zou kunnen maar niets werkelijk wil, heel duidelijk. Maar aan het Franse hof wordt sinds de maîtressenheerschappij bij een vrouw het uiterlijk meer gewaardeerd dan de inhoud. Marie Antoinette ziet er aardig uit, ze is representatief en heeft een goed karakter, – dat volstaat, dus ontvangt Maria Theresia in 1769 eindelijk de langverwachte brief van Lodewijk XV, waarin de koning plechtig naar de hand van de jonge prinses dingt voor zijn kleinzoon, de toekomstige Lodewijk XVI, en de paasdagen van het jaar daarop voorstelt als datum voor het huwelijk. Verheugd geeft Maria Theresia haar toestemming. Na vele jaren van zorgen en problemen beleeft de levensmoede vrouw nog eenmaal een gelukkig moment. De vrede van het rijk en daarmee van Europa lijkt haar nu

verzekerd: onmiddellijk wordt met boden en koeriers aan alle hoven plechtig bekendgemaakt dat Habsburg en Bourbon voor eeuwig van vijanden tot bloedbroeders geworden zijn. ‘Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube’. Nog eenmaal heeft de oude huisspreuk van de Habsburgers zich waargemaakt.

Aan de taak van de diplomaten is gelukkig een eind gekomen. Maar nu beseft men pas dat dit het makkelijke deel ervan was, want Habsburg en Bourbon overhalen tot een akkoord en Lodewijk XV en Maria Theresia met elkaar verzoenen, blijkt kinderspel in vergelijking met het onvoorziene probleem om bij zo’n representatieve feestelijkheid het Franse en Oostenrijkse hof- en huisceremonieel op één lijn te krijgen. Weliswaar hebben de hofmeester en overige ordefanaten van beide kanten een heel jaar de tijd om het enorm belangrijke protocol van de huwelijksfestiviteiten tot in de puntjes uit te werken, maar wat betekent een snel voorbijgaand jaar nu voor een zo’n gecompliceerde zaak? Een troonopvolger van Frankrijk trouwt met een Oostenrijkse aartshertogin – wat een wereldschokkende tactische problemen brengt de ingewikkelde etiquette met zich mee, hoe diep moet hier over iedere bijzonderheid worden nagedacht, hoeveel onherstelbare *faux pas* moeten er niet door het bestuderen van eeuwenoude documenten vermeden worden! Dag en nacht zitten de heilige hoeders der zeden in Versailles en Schönbrunn met verhitte hoofden te peinzen. Dag en nacht beraadslagen de gezanten over iedere afzonderlijke uitnodiging, ijlboden snellen met voorstellen en tegenvoorstellen heen en weer, want wat een onvoorziene catastrofe (erger dan zeven oorlogen) zou er niet kunnen losbarsten als bij deze luisterrijke gebeurtenis de hiërarchische trots van een van de vooraanstaande huizen zou worden gekwetst! Links en rechts van de Rijn worden netelige titelkwesties van alle kanten bekeken en belicht. Welke naam moet in het huwelijkscontract op de eerste plaats komen, die van de keizerin van Oostenrijk of die van de koning van Frankrijk. Wie moet het eerst ondertekenen? Welke geschenken mogen er gegeven worden? Wat zal de bruidsschat zijn? Wie moet de bruid begeleiden, wie haar ontvangen? Hoeveel edelen, hoeveel *dames d’honneur*, militairen te voet en te paard, kameniers, kapsters, biechtvaders, artsen,

klerken, hofsecretarissen en wasvrouwen moeten de trouwstoet van de Oostenrijkse aartshertogin tot de grens vergezellen en hoeveel vervolgens de Franse troonopvolgster vanaf de grens tot Versailles? Maar terwijl de pruikendragers van beide kanten het over de hoofdlijnen en de kernpunten nog lang niet eens zijn, strijden aan beide hoven – als ging het om de sleutel van het paradijs – de hovelingen en hun dames onderling over de vraag wie de eer te beurt zal vallen de trouwstoet ofwel te mogen begeleiden ofwel te ontvangen. Aan de hand van oude, vergeelde perkamenten tracht ieder voor zich zijn rechten te doen gelden, en hoewel de ceremoniemeesters zwoegen als galeislaven krijgen ze binnen een heel jaar het belangrijke probleem van de voorrang toch niet helemaal opgelost. Op het allerlaatste moment wordt bijvoorbeeld de introductie van de Elzasser adel uit het programma geschrapt om ‘de tijdrovende etiquetteproblemen waarvoor geen tijd meer over is te elimineren.’ En als op koninklijk bevel de datum niet op een bepaalde dag was vastgesteld, zouden de Oostenrijkse en Franse ceremoniemeesters het tot op de dag van vandaag nog niet met elkaar eens zijn geworden over de ‘juiste’ vorm van het huwelijk, en zou er geen koningin Marie Antoinette en misschien ook geen Franse Revolutie zijn geweest.

Aan beide kanten wordt, hoewel voor zowel Frankrijk als Oostenrijk zuinigheid eigenlijk een bittere noodzaak is, het huwelijk met pracht en praal georganiseerd. Habsburg wil niet onderdoen voor Bourbon en Bourbon niet voor Habsburg. Het paleis van het Franse gezantschap in Wenen blijkt te klein om vijftienhonderd gasten te herbergen. Honderden arbeiders bouwen in een razend tempo bijgebouwen aan terwijl tegelijkertijd in Versailles de eigen opera-zaal wordt ingericht voor de huwelijksplechtigheid. Voor de hofleveranciers, de hofkleermakers, juweliers en koetsenbouwers breekt een gouden tijd aan. Alleen al voor het inhalen van de prinses bestelt Lodewijk XV bij hofleverancier Francien in Parijs twee reiskoetsen van nog niet eerder aanschouwde pracht: kostbaar hout en fonkelend glas, van binnen met fluweel bekleed, van buiten kwistig met schilderwerk versierd, met kronen getooid en ondanks alle pracht en praal heerlijk verend en soepel rijdend. Voor de dauphin en het koninklijk hof worden nieuwe paradekostuums aangeschaft die overdadig met

kostbare juwelen worden bestikt. De grote Pitt, de beroemdste diamant van die tijd, siert de hoed van Lodewijk XV. Met evenveel overdaad wordt de uitzet van Marie Antoinette in orde gemaakt: speciaal in Mechelen geklost kant, heel fijn linnen, zijde en juwelen... Eindelijk komt gezant Durfort als huwelijksbemiddelaar in Wenen aan, een heerlijk schouwspel voor de kijklustige Weners: achtenveertig door zesspannen getrokken koetsen, waaronder de twee glazen prachtexemplaren, rijden langzaam en statig door de versierde straten naar de Hofburg, 107.000 dukaten hebben alleen al de nieuwe livreeën gekost van de 117 lijfwachten en lakeien die de huwelijksbemiddelaar begeleiden, de hele intocht niet minder dan 350.000. En dan beginnen de feestelijkheden. Openbaar huwelijksaanzoek. Het officieel afstand doen van haar Oostenrijkse rechten in de kerk. Gelukwensen van het hof en de universiteit, legerparade, théâtre paré, ontvangst en bal in het Belvédère voor drieduizend personen, tegenontvangst en souper voor 1500 gasten in paleis Lichtenstein en eindelijk op 19 april de huwelijksvoltrekking per procuratie in de Augustijnenkerk, waarbij aartshertog Ferdinand de dauphin vertegenwoordigt. Dan volgt nog een intiem familiesouper en op de 21e het plechtige afscheid en de laatste omhelzing. En door een erehaag van eerbiedige mensen rijdt Marie Antoinette, de voormalige aartshertogin van Oostenrijk in de koets van de Franse koning haar noodlot tegemoet.

Het afscheid van haar dochter was Maria Theresia zwaar gevallen. Jarenlang heeft ze niets onbeproefd gelaten om dit huwelijk tot stand te brengen om de macht van het Habsburgse huis te vergroten, maar nu, op het laatste moment baart het lot dat ze zelf voor haar kind heeft gekozen, haar zorgen. Als men het leven van deze vrouw nagaat en de brieven uit die tijd oplettend leest, blijkt duidelijk dat deze tragische heerseres, de enige waarlijk grote monarch uit het Oostenrijkse huis, de kroon al lange tijd alleen nog als een last ervaart. Met oneindig veel moeite en in eeuwigdurende oorlogen heeft ze het door huwelijken kunstmatig aaneengeklonken rijk tegen Pruisen en Turken, tegen Oost en West als eenheid in stand gehouden, maar juist nu alles veilig lijkt, vergaat haar de moed. Een onbestemd voorgevoel dat dit rijk, waarin ze al haar kracht en hartstocht heeft geïnvesteerd, onder